

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ У ФОРМІ КРАЄЗНАВЧИХ ЕКСКУРСІЙ

Коваленко Марічка Олександрівна

здобувачка вищої освіти ОПП Середня освіта (Географія)
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Андрійчук Тамара Вячеславівна

доцент кафедри екології та географії, кандидат біологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Вступ. Позаурочна робота відіграє надзвичайно важливу роль в шкільному курсі географії. Вона дозволяє розширити кругозір учнів, поглибити їхні знання з предмета, розвинути практичні навички та дослідницьквітміння. Різноманітні форми позакласної діяльності, такі як гуртки, клуби, експедиції, екскурсії створюють можливості для активного пізнання навколишнього світу, вивчення рідного краю, його природи, історії, культури.

Особливе місце серед позаурочних заходів з географії посідають краєзнавчі екскурсії. Саме вони дають змогу учням побачити та дослідити географічні об'єкти та явища безпосередньо в природі, здобути нові знання про свій регіон. Екскурсії сприяють розвитку спостережливості, допитливості школярів, виховують любов та дбайливе ставлення до рідного краю. Тому організація та проведення краєзнавчих екскурсій є актуальним та важливим завданням для вчителів географії.

Виклад матеріалу. Питання організації позаурочної роботи з географії, зокрема проведення краєзнавчих екскурсій, розглядалися у працях багатьох науковців та педагогів. Так, Л. Степановська у своїй статті розкриває організаційно-педагогічні умови позакласної роботи з географії. Автор зазначає, що краєзнавчий матеріал має стати основою для проведення різноманітних позаурочних заходів [5].

Методичні рекомендації щодо проведення екскурсій з вивчення рідного краю наводить у своїй публікації М. Бочко. Дослідниця описує основні етапи організації краєзнавчих екскурсій, розкриває їх освітньо-виховне значення [2].

У посібнику В. Бенедюка детально висвітлюються різні форми позаурочної роботи з географії, серед яких значна увага приділяється саме краєзнавчим екскурсіям. Автор дає цінні поради вчителям щодо розроблення маршрутів та програм екскурсій [1]. Цікаві приклади завдань, які можна використовувати під час географічних екскурсій, наводить у своїй статті Є. Копилець. Дослідник ділиться досвідом проведення краєзнавчих заходів під час Всеукраїнських зльотів юних туристів [3].

Важливість краєзнавчої складової у навчанні географії підкреслює Т. Назаренко. У своїй праці науковець обґрунтовує доцільність використання краєзнавчого матеріалу на уроках та в позаурочній діяльності [4].

Краєзнавчі екскурсії – це одна з найважливіших форм організації позаурочної роботи з географії, яка дозволяє учням безпосередньо в природних умовах вивчати рідний край, його природу, історію, господарство, культуру.

Як зазначають науковці, краєзнавча екскурсія являє собою колективне відвідування природних, промислових, історичних об'єктів з навчальною чи пізнавальною метою [2]. Під час таких екскурсій учні не лише спостерігають за довкіллям, а й активно досліджують його, збирають краєзнавчий матеріал (рис. 1).

Рис. 1. Основні завдання краєзнавчих екскурсій

Краєзнавчі екскурсії мають надзвичайно важливе пізнавальне значення. Під час екскурсій учні знайомляться з об'єктами та явищами природи в їх реальному оточенні, вивчають взаємозв'язки між компонентами природи та господарською діяльністю людини. Це сприяє формуванню у школярів цілісного уявлення про свій регіон, розширенню їхнього кругозору. Як наголошує Т. Назаренко [4], краєзнавчі екскурсії допомагають учням установлювати тісні зв'язки теоретичних знань із життям, усвідомлювати практичну значущість набутих на уроках географічних знань, вмінь та навичок.

Окрім пізнавального, краєзнавчі екскурсії мають велике виховне значення. Вивчення рідного краю сприяє формуванню в учнів патріотичних почуттів, гордості за свою малу Батьківщину. Під час екскурсій школярі вчаться бачити красу рідної природи, цінувати та берегти її. Дослідження місцевих економічних об'єктів дозволяє учням усвідомити роль своєї місцевості в господарстві країни, спонукає їх замислитися над своїм майбутнім внеском у розвиток рідного краю. Таким чином, краєзнавчі екскурсії мають значний виховний потенціал, сприяють становленню учнів як свідомих громадян своєї країни [3].

Успішне проведення краєзнавчої екскурсії потребує ретельної підготовки та організації з боку вчителя. Науковці виділяють три основні етапи цього процесу: підготовчий, власне проведення екскурсії та підсумковий (рис. 2) [2].

Рис. 2. Основні етапи проведення екскурсії

На підготовчому етапі вчитель визначає тему, мету та завдання екскурсії, розробляє її маршрут та програму. При цьому слід враховувати вікові особливості учнів, їхній рівень знань та інтереси. Обираючи маршрут екскурсії, вчитель має подбати про його інформативність, логічність, оптимальну протяжність. Важливо, щоб під час екскурсії учні мали змогу побачити різноманітні об'єкти, які розкривають особливості природи, історії, господарства краю. При розробці програми екскурсії вчитель планує зміст розповіді та види діяльності учнів на кожному пункті маршруту [1].

Вибір екскурсійних об'єктів – відповідальне завдання, від якого значною мірою залежить успіх заходу. Як зазначає В. Бенедюк [1], об'єкти мають бути типовими для певної місцевості, доступними для спостереження, а також безпечними для відвідування учнями. Екскурсійні об'єкти повинні створювати цілісне уявлення про природу, населення та господарство рідного краю, сприяти розкриттю теми екскурсії.

Під час самої екскурсії роль учителя полягає в організації спостережень та досліджень учнів, керівництві їхньою діяльністю. Педагог має забезпечити активність школярів, їхню самостійну роботу з вивчення місцевості. Для цього доцільно сформулювати проблемні запитання, пошукові завдання, які спрямують навчальну діяльність учнів. Водночас учитель повинен подбати про різноманітність видів роботи на маршруті – спостереження, опис, замальовки, фотографування, збір колекцій тощо [2].

Завершальний етап екскурсії передбачає підбиття підсумків, аналіз та узагальнення зібраного матеріалу. Учитель організовує обговорення результатів екскурсії, заслуховує звіти, презентації учнів. Важливо, щоб зібрані під час екскурсії матеріали знайшли практичне застосування в подальшій краєзнавчій роботі, поповнили колекції шкільного музею тощо [3].

Як бачимо, роль учителя в організації краєзнавчої екскурсії є провідною на всіх етапах – від планування до підбиття підсумків. Ефективність екскурсії значною мірою залежить від методичної майстерності педагога, його вміння зацікавити учнів, організувати їхню активну пізнавальну діяльність. Водночас краєзнавча екскурсія надає вчителю широкі можливості для реалізації дослідницького, проблемного навчання, створення умов для творчої самореалізації школярів.

Наведемо приклад проведення краєзнавчої екскурсії до Радомишльського народного краєзнавчого музею (рис. 3).

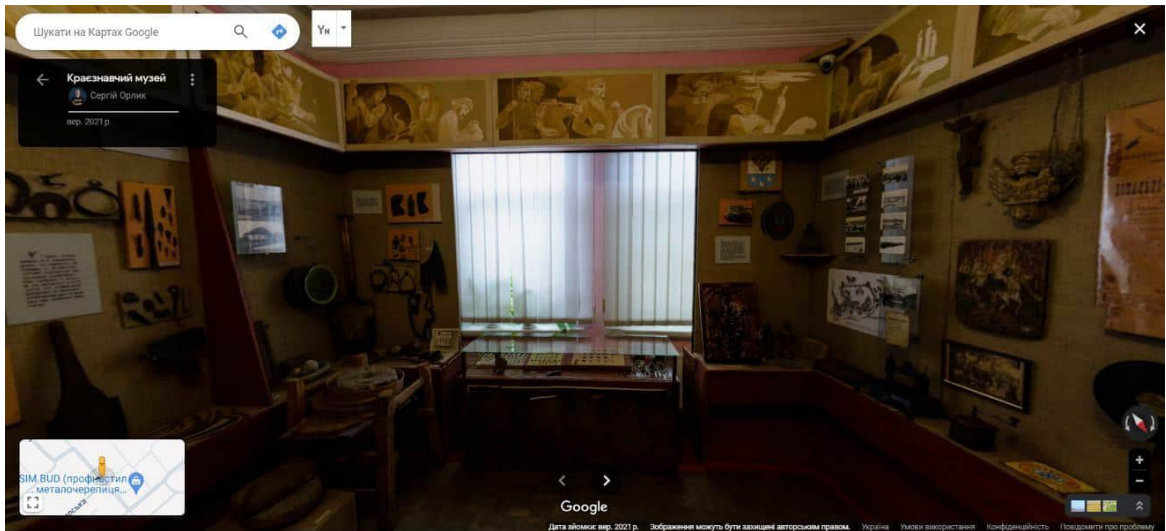
Тема екскурсії:	«Подорож історією рідного міста»
Мета:	дати уявлення про походження назви свого населеного пункту, розвивати інтерес до історичного минулого, виховувати почуття гордості за досягнення своїх пращурів.
<i>1 етап</i>	Організація екскурсії. Зібрання додаткових матеріалів.
<i>2 етап</i>	Проведення екскурсії.
Зміст екскурсії	Прибуття до музею та проведення інструктажу з правил безпеки під час екскурсії. Оголошення проблемних запитань на тему.
<i>3 етап</i>	Підсумкове заняття, на якому учні ділилися своїми враженнями, демонстрували зібрані матеріали.

Рис. 3. Схематичний приклад проведення краєзнавчої екскурсії до Радомишльського народного краєзнавчого музею

Підготовка до екскурсії розпочалася з визначення її теми та мети. Екскурсію вирішили присвятити вивченню історії рідного міста, тож темою заходу стала “Подорож історією рідного міста”. Мета – сформувати в учнів уявлення про минуле свого рідного міста, розвивати інтерес до історичної спадщини, виховувати почуття гордості за своїх предків.

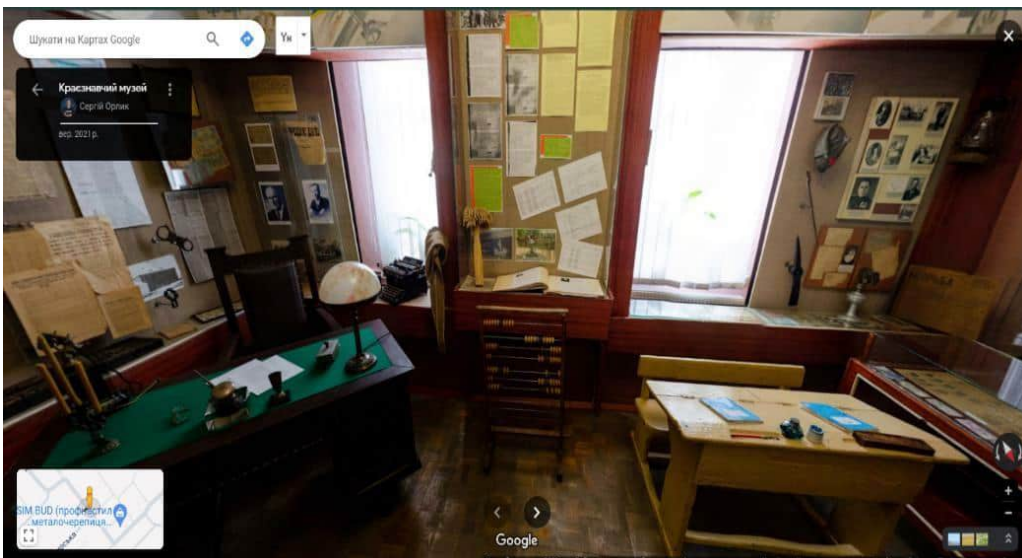
На підготовчому етапі було розроблено програму екскурсії та зроблено розподіл обов'язків між учнями. Частина школярів готувала повідомлення про визначні історичні об'єкти міста, інші – розробляли маршрут екскурсії.

Під час проведення екскурсії здобувачі з великою цікавістю знайомилися з експозиціями музею. Особливе враження на них справили артефакти давніх часів – знаряддя праці первісних людей, предмети побуту різних епох (рис. 4).

Рис. 4. Експонати (<https://via-regia.org.ua/3d-tours/>)

Школярі не лише слухали розповідь екскурсовода, а й самі активно працювали – робили замальовки експонатів, вели записи у своїх щоденниках. Особливо сподобалася учням робота з історичними документами, картами, фотографіями. Цікавим моментом екскурсії стало відвідання «класу», обладнаного старовинними шкільними меблями та приладдям (рис. 5). Діти мали змогу посидіти за партою, спробувати писати перами, що дало їм можливість на мить перенестися в минуле.

Рис. 5. Парта 50-х років (<https://via-regia.org.ua/3d-tours/>)

Після завершення екскурсії було проведено підсумкове заняття, на якому учні ділилися своїми враженнями, демонстрували зібрані матеріали. Школярі

відзначали, що екскурсія допомогла їм по-новому поглянути на своє місто, відчутти зв'язок поколінь. Багато учнів зазначали, що тепер із більшою повагою ставитимуться до історичних пам'яток, берегтимуть їх для нащадків.

Результатом екскурсії стало створення фотовиставки та альбому "Мандрівка в минуле Радомишля". Головним підсумком заходу вважаємо пробудження в школярів «непідробного» інтересу до історії рідного краю, бажання глибше пізнавати своє минуле, примножувати славу свого міста.

Висновок. Підводячи підсумок вищесказаного варто відмітити що краєзнавчі екскурсії є ефективною формою навчання та виховання учнів, а також невід'ємною складовою викладання географії, важливим доповненням до уроків. Вони збагачують школярів новими знаннями, розвивають їхні дослідницькі вміння, прищеплюють любов до рідного краю.

Список літератури:

1. Бенедюк В. В. Методика навчання географії: Методичні матеріали. Луцьк: ППШванюк В. П., 2016. 56 с.
2. Бочко М., Бочко І. Методика проведення досліджень на місцевості. 6 клас. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2014. №16. С. 13-25.
3. Копилець Є. В. Завдання з географії на Всеукраїнських зльотах юних туристів-краєзнавців. Освітні й наукові виміри географії: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава: ТОВ «АСМ», 2016. С. 291-294.
4. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Х.: ВГ «Основа», 2016. 112 с.
5. Степановська Л. Організаційно-педагогічні умови позакласної роботи. Сучасна школа України. 2011. № 10. С. 56-65.